

YOM NJATÔ NJAHU (Glossary)

Mac bu alic ŋadalô gitôm: † kalhac whiŋ yom daŋ yêc buku dindec ŋalôm, naŋ tôc asê bu mac atôm bu atap yom dau njahu sa yêc buku ŋatêku dindec.

ANÖTÖ NDÊ DOMBA (Lamb of God)

Jon, Ngac Kêku Lau-ŋga, sam Yisu bu 'Anötö ndê Domba' (Jon 1:29, 36). Yêc pwac akwa ŋapu, lau Israel-ŋga sic domba daêsam ndu ma sêkêŋ ti da ya ô lau si sac ŋagêyô. Yisu iŋ Anötö ndê Domba pwac wakuc-ŋga naŋ kêŋ dau ti da dim tigeŋ, dec kêmasaŋ lêŋ bu Anötö suc lau si sac kwi-ŋga. Tiŋambu Jon to yom daêsam pi Anötö ndê Domba yêc Revelesen (Rev 5:6; 7:10, 17; 14:4, 10; 15:3; 19:9; 21:22-23; 22:1, 3).

ANÖTÖ NDÊ GÔLIN / GAMEN UNDAMBÊ-NGA (Kingdom of God)

Yêc Yom Lêŋsêm Wakuc, Yom Inglis 'Kingdom of God' naŋ njahu tigeŋ dom.

1. Têm njatô 'Kingdom of God' hêganôŋ undambê - gameŋ naŋ Anötö dau mbo, ma gameŋ naŋ Anötö ndê lau gitêŋ oc sêndôc têtj têm ŋambu-ŋga. (Alic Mat 7:21; Luk 13:28-29; 1 Kor 6:9-10; 15:50; Gal 5:21; Epe 5:5; 2 Tim 4:18; ma 2 Pit 1:11.) Bocdinaŋ yac am kwi bu **Gameŋ undambê-ŋga** me **Anötö ndê gameŋ undambê-ŋga**.
2. Têm njatô 'Kingdom of God' hêganôŋ bêc naŋ Pômdau Yisu oc mbu meŋ ma êŋsahê lau hoŋ. (Mat 13:24-30, 41; 13:47-49; 20:1-16; 22:1-14; 25:1-13, 14-30.)

3. Têm daêsam ‘Kingdom of God’ hêganônġ gameņ daņ me têm daņ dom. Yom dau hêganônġ Anötö ndê ŋaclai tu nem gôliņ-ņga. Inġ ndê gôliņ dinaņ inġ gêņ têm kwahic dec-ņga ma hêganônġ gwelenġ naņ inġ kôm yêc ŋamalac si ŋalôm. Asa naņ kêņ whiņ ma sôc Anötö ŋapu, naņ mbo Anötö ndê gôliņ ŋapu su. Yom kainġ dinaņ danem kwi bu **Anötö ndê gôliņ**. (Alic yom ŋatô yêc Mat 3:2; 6:33; 12:28; 13:44-46; Luk 16:16; 17:20-21; Rom 14:17; 1 Kor 4:20; ma Kol 1:13.)

APA PWAC YOMSU-NĢA (Ark of the Covenant)

Têņ ndoc lau Israel-ņga sêmbô gameņ sawa, naņ Anötö sôm têņ ŋac bu sêmasaņ apa daņ ŋa a, ma sêmpaņ ahuc ŋa gol (Eks 25:11-22). Apa dau sêkêņ yêc †bac dabuņ ŋalôm dabuņ andô. Hoc lu naņ Anötö to yomsu amanġlu (pwac akwa) pi, naņ sêkêņ yêc apa dau ŋalôm. Ma sêkêņ Aron ndê tôc ti †mana ŋatô yêc ŋalôm whiņ (Hib 9:4-5).

Têņ ndoc lau Israel-ņga sêkwê lôm dabuņ kalhac Jerusalem, naņ sêkêņ apa dau yêc ŋalôm dabuņ andô (1 Kiņ 8:1-13; ma 2 Kr 35:3). Magoc tiņambu lau Israel-ņga si ŋacyo sêseņ gameņ ma apa dau giņga. Jon to yom pi apa dau yêc Rev 11:19.

APOSEL (Apostle)

Ŋaê dau ŋahu bu ‘Lau naņ sêņkiņ ŋac sêsa si.’ Yom ‘misineri’ yêc Yom Inglis naņ ŋahu kainġ tigeņ.

Têm ŋatô ŋaê aposel hêganônġ †ņgacsêņomi 12 (Mat 10:1-4; Mak 3:13-19; 6:30; ma Luk 6:12-16; 24:10). Ŋac sêti lau sêkêņ whiņ-ņga si lau bata, ma sêkôm gêņ dalô ma gêņ ti ŋaclai daêsam (Apo 2:42-43). Ma têm ŋatô yom dau hêganônġ lau naņ sêmbô ŋgacsêņomi 12 si toņ dom, gitôm Matias

(Apo 1:26), Pol lu Banabas (Apo 14:4, 14; Rom 1:1), ma lau njatô (Rom 16:7).

BAC DABUN (Tabernacle)

Têñ tēm Moses wê lau Israel-nga sa akêñ gameñ Isip-nga, ma sêmbo gameñ sawa, nan Anötö sôm têñ Moses bu êmasañ bac po tu sênem akiñ in-nga (Eks 25:8-9; 26:1-37). Alic bac dau njagatu dan yêc p 250.

BELSEBAL - Alic **Sadañ**.

BUKU TANLI-NGA (Book of Life)

Lau hon nan sêkêñ whiñ Yisu ma sêtap Anötö ndê mwasinj dandöc tanli njapan-nga sa, nan si ñaê yêc Buku Tanli-nga yêc undambê. Alic yom ñapu-nga (footnote) yêc Rev 3:5.

DABUNSIGA (Priest)

Anötö dau kêyalin Aron ti ndê lau wakuc nan sêsa akêñ †Liwai ndê ton, nan sa bu sêti lau Israel-nga si dabunsigna (Eks 28:1). Nac si gwelen bu sênem akiñ Anötö, sêyob lau Israel-nga si gêñ dabun, ma bu sêkêñ da tidau-tidau ma da ô lau Israel-nga si sac njagêyô-nga.

Sênyalin dabunsigna atu-tu njatô sa bocdec bu:

DABUNSIGA NĀMATA-NGA (High Priest / Chief Priest)

Tôm yala tigen-tigen, lau Israel-nga sênyalin dabunsigna dan sa bu ti dabunsigna ñamata-nga. In tawasê gitôm bu sôc ñalôm dabun andô yêc lôm dabun bu kên da dim tigen yêc yala tigen ñalôm. Têm njatô dasam in bu **Dabunsigna Atu**.

DABUNSIGA ATU-TU (Chief Priests)

Lau Israel-nga sêsam ñac si dabunsigna njatô bu dabunsigna atu-tu. Nac lau nan muñ-nga sênyalin ñac sa sêti dabunsigna ñamata-nga, ma dabunsigna

tiwaê njatô.

DAWID NDÊ ATU (Son of David)

Lau Israel-nga sêkêṅ bata bu †Mesaya oc sa akêṅ Dawid ndê wakuc, ma tu dinanṅ-nga sêsam Mesaya bu Dawid ndê Atu.

DENARIAS

Lau Rom-nga si mone silba daṅ. Lau semlhi gêṅ ṅa mone dinanṅ yêc gameṅ naṅ lau Rom sem gôliṅ. Têṅ Yisu ndê têm, lau naṅ bu sêkôm ṅac daṅ ndê gwelenṅ ôṃ-nga me domba-nga têtṅ bêc tigeṅ naṅ oc nemlhi ṅac ṅa denarias tigeṅ-tigeṅ. Njê denarias hêganôṅ mone tigeṅ. Mone lu me daêsam sêsam bu ‘denarii.’

GAMENṅ APA-NṂGA - Alic **Lau Gameṅ Apa-ṅga.**

GAMENṅ UNDAMBÊ-NṂGA - Alic **Anötö ndê gameṅ.**

HEROD

Yêc Yom Lêṅsêm Wakuc dasam yom pi kiṅ hale naṅ si ṅaê Herod. Nṅac hoṅ sem gôliṅ gameṅ njatô sêmbo †Sisa ndê gôliṅ ṅapu.

1. **Kiṅ Herod (Herod the Great)** - alic Mat 2:1-22; ma Luk 1:5.

Iṅ kiṅ ti waê atu naṅ gêm gôliṅ gameṅ Judia ma Galili-nga têtṅ ndoc Yisu dinda kôc iṅ. Iṅ ṅac dau dinanṅ naṅ kôm bu ndic Yisu ndu têtṅ ndoc iṅ balêkoc dedec. Iṅ mbac ndu têtṅ yala 4BC.

2. **Herod Antipas** - alic Mak 6:14-29; ma Luk 23:6-12.

Iṅ Kiṅ Herod ndê atu naṅ gêm gôliṅ gameṅ Galili ma Perea-nga têtṅ ndoc Yisu gêm mêtê ti kôm gêṅ dalô mbo gameṅ dinanṅ. Iṅ ṅac dau dinanṅ nawhê Herodias naṅ sôm bu sêtim Jon (Nṅac Kêku Lau-nga) kachu kic.

3. Herod Agripa 1 - alic Apo 12:1-23.

Inj Herod Antipas nêsip nanj gêm gôlinj gamenj Galili-nga, ma tinambu gamenj Samaria ti Judia-nga whinj. Inj kênj kisa ti kêmatôc lau namata-nga nanj sêkênj whinj Yisu. Inj ngac nanj gic Jon ndê asidôwa Jems ndu.

4. Herod Agripa 2 - alic Apo 25:13–26:2; ma 26:19.

Inj Herod Agripa 1 ndê atu. Inj gêm gôlinj ndöc Sisaria Pilipai, ma kêmatôc Pol ma kêkinj inj têng Rom gi bu Sisa êmatôc inj ndê yom.

HIBRU (Hebrew)

Têm njatô sêsam lau Israel-nga bu ‘Lau Hibru,’ ma njac si awha nanj sêsam bu ‘Yom Hibru’ whinj. Njê dau menj akênj njac si apaŋgac danj njê Eber (Gen 10:21).

Yom nanj sêto yêc Yom Lênsêm Akwa nanj sêto ŋa Yom Hibru njandô. Yom Hibru nanj lau Israel-nga sêsôm têng Yisu ndê têm, nanj sêsam yêc Inglis translesen njatô bu ‘Yom Aramaik.’ Yom dau kêpiŋ bu tap Yom Hibru njandô sa, magoc inj yom njasaê danj dau-nga.

HOC NAYHAM-NAYHAM (Jewel)

Yêc Rev 21:19-20 Jon to yom pi hoc nayham-nayham ma njôli atu nanj gêlic yêc malac Jerusalem wakuc. Hoc tigenj-tigenj dinanj bocdec bu:

HOC JASPA (Jasper) - hoc njadalô batac-batac me njawa (green or clear).

HOC SAPAYA (Sapphire) - hoc njadalô namayanj (blue).

HOC AGET (Agate) - hoc njadalô tidau-tidau.

HOC EMEREL (Emerald) - hoc njadalô batac-

batac (bright green).

HOC ONIKS (Onyx) - hoc n̄adalô yeyec (black).

HOC KANELIAN (Carnelian) - hoc n̄adalô kokoc (bright red).

HOC KRISOLAIT (Chrysolite) - hoc n̄adalô yanyan̄.

HOC BERIL (Beryl) - hoc n̄adalô batac-batac me n̄amayan̄ (green/blue-green).

HOC TOPAS (Topaz) - hoc n̄adalô yanyan̄.

HOC KRISOPRAS (Chrysoprase) - hoc n̄adalô n̄amayan̄ (milky or grey).

HOC YASINT (Jasinth) - hoc n̄adalô n̄amayan̄ me batac-batac (blue/green-ish-blue).

HOC AMETIS (Amethyst) - hoc n̄adalô kokoc (purple-blue).

ISRAEL

N̄aê Israel hêganôñ Jakob, nan̄ Aisak lu nawhê Rebeka si balêkoc lu dinan̄ n̄adan̄. Anötö dau kêñ n̄aê wakuc Israel têtñ in̄ (Gen 32:28). N̄aê dau sêhê pi lau ton̄ atu nan̄ sêsa akêñ Jakob, nan̄ sêsam n̄ac bu ðlau Israel-n̄ga.

Ma n̄aê dau hêganôñ gamen̄ nan̄ lau Israel-n̄ga sêndöc, nan̄ sêsam bu ‘Israel’ me ‘Palestine.’ Mun̄-n̄ga sêsam gamen̄ dau bu ‘Gamen̄ Kanan-n̄ga.’

JAKOB (Jacob) - Alic **Israel**.

JUDA (Judah)

Jakob ndê atui 12 si dan̄ in̄ Juda, ma sêsam lau Israel si ton̄ 12 n̄adan̄ kêkuc in̄ ndê n̄aê. Têtñ ndoc lau Israel sêmbu akêñ gamen̄ Isip-n̄ga ma sêndöc gamen̄ Kanan-n̄ga, nan̄ Juda ndê ton̄ sêwêkain̄ gamen̄ nan̄ sêsam bu Judia. Malac Betlehem yêc gamen̄ dinan̄ (Mat 2:6).

Yisu sa akêŋ Juda ndê ton, ma Jon sam in bu ‘Layon nan sa akêŋ Juda ndê ton’ yêc Rev 5:5.

Muŋ-nga lau Israel-nga sêwhê dau kôc gi ton lu, nan sêsam bu ‘Lau Israel-nga’ ma ‘Lau Juda-nga.’ Ton lu dinaŋ sênyalin dau si kin sa tu nem gôlin ŋac-nga. Alic yom ŋapu-nga (footnote) yêc Hib 8:8.

KÊDÔHÔŊWAGA YOMSU-NGA - Alic Skraib.

KILISI (Christ)

Alic **Mesaya**.

Yom ŋalhô ‘Kilisi’ meŋ akêŋ Yom Grik *kreistos*, ma yom ŋalhô ‘Mesaya’ meŋ akêŋ Yom Hibru. Njê lu dinaŋ ŋahu tigen, ma danem kwi bu ‘ŋamalac nan sêkêc gêŋ ŋakwi pi in.’ Muŋ-nga lau nan Anötô kêyalin ŋac sa bu sêti lau Israel-nga si kin, nan sêkêc olib ŋakwi pi ŋac, bu tôc asê bu ŋac kin. Alic 1 Sam 16:12; ma 2 Kin 9:6.

Yom Grik *kreistos* yêc Yom Lêŋsêm Wakuc, nan ŋahu lu. Têm njatô yom dau hêganôŋ Yisu ndê gwelen nem lau si-nga, ma bocdinaŋ yac am kwi bu †Mesaya, ma têm njatô yom dau in Yisu ndê njê dan, ma bocdinaŋ yac am kwi bu Kilisi.

LAU GAMEN APA-NGA (Gentiles)

Yom Inglis ‘Gentile’ heganôŋ lau hon nan lau Israel dom. Lau Israel-nga njatô sêtoc dau sa bu Anötô kêyalin ŋac sa sêti in ndê lau, ma bocdinaŋ sêpu lau gamen apa-nga hon nan lau Israel dom, ma sêsam ŋac bu ‘lau sac,’ ŋahu bu ŋac sêŋkuc Moses ndê yomsu dom (Gal 2:15). Magoc lau gamen apa-nga daêsam sêkêŋ whin Yisu sêhóc gêlêc lau Israel-nga su.

Lau gamen apa-nga nan dan gasuŋ sambuc njawê ŋayham ma sêsap lêŋ sac-sac nom-nga dôŋ njapan,

nañ tēm njatô dasam ñac bu ‘lau sambuc.’

LAU ISRAEL-NGA (Jew / Hebrew / Israelite)

Lau Israel-nga nañ sêsa akêñ †Jakob, nañ sêsam ñac yêc Yom Inglis bu ‘Jew’ ma ‘Hebrew’ ma ‘Israelite.’

LAU SÊTIM YOM LAU-NGA (Hypocrite)

Yom Inglis ‘hypocrite’ kékuc Yom Grik *hypocriteis* ma hêganônñ lau nañ sêsôm yom ñayham-ñayham tu bu lau njatô sêlic ñac ñayham-nga, magoc ñac dau sêñkuc yom dau dom, ma sêkôm ñandô sa dom. Têm daêsam Yisu pu lau †Palêsai ma lau †Skraib, nahu bu ñac si mêtê dau dinañ.

LEPRASI (Leprosy)

Ñaê leprasi hêganônñ gêmbac ñamlic-nga. Lau njatô gauc gêm bu gêmbac nañ sêsam bu leprasi têtñ Yisu ndê tēm, nañ gitôm gêmbac nañ dasam bu leprasi têtñ tēm kwahic dec-nga dom.

Lau Israel-nga sêmbo ahê lau ti gêmbac leprasi ma sêyob bu sêmasac ñac dom, bu oc kôm lau ñadômbwi sa yêc Anötö anğô-nga. Anötö kêtñ gwelenñ têtñ lau dabuñsiga bu sêñsahê lau si gêmbac ñamlic-nga (Lev 13:1-46; 14:1-32).

LIWAI (Levi)

Liwai inñ †Jakob ndê atui 12 si danñ, ma sêsam lau Israel si tonñ 12 ñadañ kékuc inñ ndê ñaê.

Ma ñgac danñ ñaê Liwai, inñ Yisu ndê ñgacsêñjom danñ nañ sêsam inñ ndê ñaê danñ bu Matyu (Mat 9:9-13).

LAU LIWAI (Levites)

Anötö kêyalinñ Liwai ndê lau wakuc sa bu sênem akinñ inñ yêc †bac dabuñ ma †lôm dabuñ, ma bu sênem lau †dabuñsiga sa (Nam 1:47-53; 18:2-6; ma Diut 10:8-9). Anötö sôm bu lau Liwai

sêwêkaiŋ nom yêc gameŋ Kanan-ŋga dom. Lau naŋ sêmbô lau Israel si toŋ 11, naŋ sêwhê si gêŋ hoŋ kôc gi toŋ 10, ma sêkêŋ toŋ daŋ têtŋ lau Liwai tu yob ŋac ti ŋac si gôlôwac-ŋga (Nam 18:21-24). Lau naŋ sêti lau Israel-ŋga si dabuŋsiga, naŋ sêŋyaliŋ ŋac sa yêc Aron ndê wakuc naŋ sêsa akêŋ Liwai ndê toŋ (Hib 7:5-10).

LÔM DABUN (Temple)

Têm njatô sêsam lôm dabuŋ Jerusalem-ŋga bu Anötö me Pômdau ndê Andu. Lau Israel-ŋga sêteŋ mbec ti sêlic om tôm ŋac si malac yêc ŋac si †lôm wê-ŋga. Magoc ŋac bu sêkêŋ da ya me da njatô, naŋ sêtêŋ lôm dabuŋ Jerusalem-ŋga si, ma lau dabuŋsiga sêmbô tu sêkêŋ lau dau si da. Ma ŋac sêlic om atu-tu yêc lôm dabuŋ dau.

LÔM WÊ-ŊGA (Synagogue)

Yom Inglis ‘Synagogue’ meŋ akêŋ Yom Grik daŋ, naŋ njahu bu ‘gameŋ sêkac sa-ŋga.’ Yom dau hêganônŋ andu naŋ lau Israel-ŋga sêkac sa sêmbô têtŋ ndoc Sabat-ŋga bu sêsam ti sêŋgô Pômdau ndê yom, ma sênem wê ti sêteŋ mbec têtŋ iŋ. Lau Israel-ŋga sêkwê lôm wê-ŋga sêlhac tôm ŋac si malac atu-tu ti sauŋ-sauŋ hoŋ gi. Ma yêc lau apa si gameŋ naŋ lau Israel-ŋga daêsam sêmbô, naŋ sêkwê si lôm wê-ŋga tu sêlic om-ŋga bocdinaŋ. Têtŋ ndoc Pol kôm gwelenŋ yêc lau apa si gameŋ, naŋ êlêmê gêm mêtê yêc lôm wê-ŋga naŋ sêlhac gameŋ dinaŋ.

MANA (Manna)

Têtŋ ndoc Moses wê lau Israel-ŋga ma sêmbô gameŋ sawa gitôm yala 40, naŋ Anötö gôlôm ŋac ŋa bolom kaiŋ daŋ naŋ sêsam bu ‘Mana.’ Yom

dau in Yom Hibru dan, ma danem kwi bu ‘in dinan gêŋ sake?’ Bu lau Israel sêsôm yom dau têt ndoc ŋamata-ŋga nan sêlic bolom dau (Eks 16:15).

MESAYA (Messiah/Christ)

Anötö gic bata têt lau Israel-ŋga bu êŋkin Mesaya nan oc nem ŋac si ma puc †Anötö ndê gôlin dôŋ. Yom Grik *kreistos* bu hêganôn Yisu ndê gwelen dinan, dec yac am kwi bu Mesaya.

Alic **Kilisi** whiŋ.

MWASIŅ / OM ATU (Festivals / Feasts)

Lau Israel sêlic om atu-tu ŋatô tôm yala hoŋ, bu gauc nem Anötö ti gêŋ atu-tu nan in kôm tu nem ŋac sa-ŋga.

MWASIŅ BOLOM YIST MBA-NGA (Unleavened Bread)

Alic Mat 26:17; Mak 14:1; Luk 22:7; Apo 12:3; ma 20:6. Pômdau gic hu Mwasin Bolom Yist Mba-ŋga têt ndoc lau Israel-ŋga sêmbo gameŋ Isip-ŋga - alic Eks 12:15-20. Mwasin dau yêc tôm bêc 8, ma Pômdau gic yomsu ŋac bu sêkôc yist hoŋ su yêc ŋac si andu, ma sêneŋ gêŋ ti yist dom e mwasin ŋatêm dau pacndê. Têt mwasin dau ŋabêc ŋamata-ŋga ŋa-ôbwêc, nan ŋac sen Mwasin Pasowa-ŋga.

MWASIŅ LÔM BAC-NGA (Tabernacles)

Alic Jon 7:2-52. Lau Israel-ŋga sêndê Mwasin Lôm Bac-ŋga têt ndoc sic bata si gwelen sêndic bolom ŋandô sa-ŋga tôm yala hoŋ. Ŋac sêkwê bac, ma sêkac dau sa gitôm bêc 7, ma gauc gêm têt nan ŋac si apai sêndöc andu bac yêc gameŋ sawa. Ma ŋac sem mbec gêŋ ŋandô ôm-ŋga yêc wake dinan ŋalôm (Lev 23:33-43; Diut 16:13-15;

ma Sek 14:16-19).

MWASIN PASOWA-NGA (Passover)

Lau Israel-nga senj Mwasin Pasowa-nga tu bu gauc nem ndoc nanj Anötö kêgaho ñac su yêc lau Isip-nga amba (Eks 12). Yom Inglis ‘Passover’ nanj danem kwi bu ‘êñlêc têtj ñahô-nga,’ ma hêganônj têtj nanj Anötö ndê añela nanj gic balêkoc ñgac mbêc Isip-nga honj ndu, nanj kêtêc lau Israel-nga si andu.

MWASIN PENTIKOS-NGA (Pentecost)

Alic Apo 2:1; 20:16; ma 1 Kor 16:8. Njê ‘Pentikos’ ñahu bu ‘bêc 50.’ Lau Israel-nga senj Mwasin Pasowa, ma tiñambu bêc 50 pacndê su goc sêlic om atu danj nanj sêsam bu Pentikos. Têtj ndoc dinanj ñac sem danjge Anötö tu bolom wit nanj sic sa-nga, ma gauc gêm têtj nanj Anötö kêtj yomsu amanju têtj Moses yêc Lôc Sainai. Alic yom pi Om Pentikos yêc Lev 23:15-16; Diut 16:10; ma Nam 28:26-30.

Kwahic dec, lau sêkêtj whinj Yisu-nga gauc gêm Om Pentikos nanj Njalau Dabunj gêm lau aposel ahuc (Apo 2:1).

MWASIN SIC GAWI LÔM-NGA (Temple Dedication)

Têtj yala 167BC lau Siria-nga sic sinj têtj lau Israel-nga ma sêngaho malac Jerusalem ti ñac si lôm dabunj su, ma sêkêtj si anötö gwam danj kalhac alta. Magoc tiñambu, têtj yala 165BC, Judas Makabias kôc gêtj sac dau su, ma lau Israel-nga sic gawi lôm bu ñawasi sa tiyham. Bocdinañ tôm yala honj lau Israel-nga sêndê Mwasin Sic Gawi Lôm-nga bu gauc nem gêtj dau (Jon 10:22).

NAMALAC NDÊ ATU (Son of Man)

Têñ têm ñamata-ñga, propet Daniel sôm yom pi ñamalac nañ Pômdau kêkinj bu nem lau sa yêc si sac hoñ, ma sam inj bu Ñamalac ndê Atu. Njê dau inj ñahu tigenj gitôm †Mesaya.

Yisu sam dau bu Ñamalac ndê Atu, bu whê sa bu inj ñamalac nañ Pômdau kêkinj, ma inj kôc ñaclai ti ñawasi atu meñ akêñ Anötö dau. Inj meñ mbo nom gitôm ñamalac, tigenj inj Anötö dau.

Yêc Yom Hibru, njê ‘Adam’ ñahu bu ‘ñamalac.’ Bocdinañ oc tôm bu danem njê ‘Ñamalac ndê Atu’ kwi bu ‘Adam ndê wakuc.’ Tu dinañ-ñga lau ñatô gauc gêm bu njê dau ñahu bu Yisu dau inj ñamalac ñandô gi tap Adam sa têñ ndoc Pômdau kêmasañ inj, ma inj kôm sac su dom. Têm ñatô Pol to yom pi Yisu ma sam inj bu ‘Adam wakuc’ (1 Kor 15:45).

NĠAC NEM LAU SI-NĠA (Saviour)

Dasam Yisu bu ‘Ñgac Nem Lau Si-ñga,’ ñahu bu inj gêm lau si bu sêtap ñagêyô nañ gic ñac ñawaê tu sêkôm sac-ñga, nañ dom. Bu Yisu dau hóc lau hoñ si sac ñagêyô pi dau. Asa nañ kêñ whinj Yisu, nañ Anötö suc inj ndê sac kwi, ma gêlic inj bu ñamalac gitênj tu inj ndê kêñ whinj Yisu-ñga.

NĠAC SÊNOM (Disciple)

Njê dindec meñ akêñ Yom Grik *mathetes*, nañ sem kwi yêc Yom Inglis bu ‘disciple.’ Yom Grik dau ñahu hêganônj lau kwapuc, me lau nañ sêndôhônj gênj. njê dau hêganônj lau nañ sênkuc Yisu ma sêñsêlênj sêwhinj inj ti sêkênj whinj inj.

Yêc Yom Lêñsêm Wakuc, njê **ñgacsênom** hêganônj launġac 12 nañ Yisu kêyalinj ñac sa bu sênkuc inj. Magoc lau tonj atu nañ sênkuc Yisu, nañ launġac hoñ dom, lauwhê sêwhinj sênkuc inj (Luk 8:1-3).

Bocdinaŋ yac asam ŋac bu ‘sêŋomi.’ Njê sêŋomi dau sêsôm pi lau naŋ sêŋkuc Yisu, ma lau naŋ sêŋkuc Jon, Nŋac Kêku Lau-ŋga (Mat 8:25), ma lau Palêsai si sêŋomi (Mak 2:18).

OLIB (Olive)

A olib in a kain dan naŋ sêpo ŋapep yêc lau Israel-ŋga si gameŋ. U bu ndic dom tôm ŋasawa baliŋ, magoc a olib oc sêlhac ŋayham.

Lau Israel-ŋga seŋ a olib dau ŋandô, ma sêkôc ŋandô tu sêmasaŋ olib ŋakwi-ŋga. Sêkôm gwelen daêsam ŋa olib ŋakwi, sêkêŋ sip gêŋ daneŋ-ŋga, sem oso lau ŋa olib ŋakwi, ma sêkêŋ sip ŋac si lam gitôm buya.

Lôc dan njê Lôc Olib kalhac kêpiŋ malac Jerusalem. Malac Betani ma Betpagi sêyêc dinaŋ.

PALÊSAI (Pharisee)

Lau Israel-ŋga si toŋ dan. Nac ti lau †Skraib si gwelen ŋandô naŋ bu sênyalê Moses ndê yomsu ŋapep eŋ, ma sêndôhôn ti sêwhê sa têt lau. Magoc Lau Palêsai sêndôhôn yomsu ti ŋagôliŋ daêsam whiŋ, naŋ kêkuc ŋamalac ŋambwa si gauc. Nac sêŋsahê ŋaŋga bu sênem dabuŋ dau, sêhu gêŋ daneŋ-ŋga siŋ tu sêteŋ mbec ma sêtoc Anötô sa-ŋga, ma sêwhê si gêŋ hoŋ kôc gi toŋ 10 ma sêkêŋ toŋ dan ti da (Mat 23:23; Luk 18:12). Magoc têm daêsam ŋac sêtoc dau sa bu ŋac gauc gêm bu ŋac lau gitêŋ sêhôn gêlêc lau Israel-ŋga njatô su. Ma sêmbo ahê lau naŋ sêŋkuc Moses ndê yomsu ŋapep dom.

Yisu pu Lau Palêsai ma sam ŋac bu †lau sêtim yom lau-ŋga (hypocrites), ŋahu bu ndoc daêsam ŋac sêsôm ti sêndôhôn yom ŋayham, magoc ŋac

dau sêḅkuc yom dau me sêkôm ḅandô sa dom. Tu Yisu ndê yom dinanḅ-ḅga, dec lau Palêsai daêsam sêkêḅ kisa Yisu ma sêḅsalê lêḅ tu sêḅdic inḅ ndu-ḅga.

PARADAIS (Paradise)

Paradais ḅahu bu ‘ôm ḅayham.’ Têḅ ḅatô sêsam gamenḅ undambê-ḅga bu ‘Paradais’ (Luk 23:43; Rev 2:7).

PASOWA - alic **Mwasinḅ**/Om **Atu Pasowa-ḅga**.

PWAC SÊSÊ LAUNḅGAC NḅAMLIC-NḅGA (Circumcision)

Lau Israel-ḅga sêsê ḅac si balêkoc ḅgac honḅ si ḅamlic ḅatô su têḅ ḅac si bêc ti-8-ḅga, sêḅkuc pwac nanḅ Anötô kêḅmatinḅ whinḅ Abraham (Gen 17:9-14).

Têḅ ndoc lau aposel sêhoc ḅawaê ḅayham asê tiwakuc, nanḅ lau Israel-ḅga ḅatô gauc gêm bu ḅlau gamenḅ apa-ḅga nanḅ sic hu sêkêḅ whinḅ Yisu, nanḅ bu sêḅkuc lau Israel-ḅga si pwac akwa dinanḅ dom, dec Anötô oc nem lau apa dau si dom. Tigenḅ Pol ma aposel ḅatô sêlhac ḅanḅga ma sêwhê sa bu Anötô gêm lau si tu ḅac si sêkêḅ whinḅ-ḅga, ma tu sêḅkuc pwac akwa yomsu-ḅga dom.

RABAI (Rabbi)

Lau Israel-ḅga sêsam ḅac si lau bata ti kêdôhônḅwaga bu ‘Rabai.’ Lau bocke nanḅ si gauc atu ma ḅayham nanḅ sêkêḅ ḅaê Rabai pi ḅac. (ḅaê **Raboni** nanḅ Maria sam Yisu (Jon 20:16), nanḅ ḅahu tigenḅ.)

ROM (Rome)

Malac ḅamata-ḅga yêc gamenḅ nanḅ sêsam bu Itali. Lau Rom-ḅga sic sinḅ ma sêkêḅ gamenḅ daêsam sêsôc ḅac si gôlinḅ ḅapu. ḅac sem gôlinḅ lau Israel-

nga si gameŋ whiŋ, têŋ têm Yisu meŋ mbo nom. Lau Rom-nga hoŋ si kiŋ atu naŋ sêsam iŋ bu †Sisa. Iŋ gêm gôliŋ gameŋ Rom-nga sambob têŋ têm dinaŋ, ma kêyaliŋ lau ŋatô sa gitôm Herod ma Pailot, bu sênem gôliŋ gameŋ tidau-tidau sêmbo iŋ ŋapu.

SABAT (Sabbath)

Lau Israel-nga si bêc sêlic om-nga, kêkuc bêc naŋ Anötö gic bata ndê gwelenê kêŋ undambê ti nom-nga, ma kêwhaŋ dau. Anötö sôm bu lau hoŋ sêkôm gwelenê tôm bêc 6 yêc wake daŋ ŋalôm, ma bêc ti-7-nga naŋ ŋac sêŋwhaŋ dau ma sêtoc iŋ sa. Lau Israel-nga si yomsu ti ŋagôliŋ daêsam hêganôŋ bêc Sabat-nga. Ŋac sêsôm bu lau sêkôm gwelenê tidau-tidau têŋ bêc dinaŋ dom. Lau bata Israel-nga tac ŋandê têŋ Yisu tidim daêsam, ŋahu bu iŋ kôm lau gêmbac ŋayham sa têŋ bêc Sabat-nga.

SADAN (Satan)

Sadaŋ iŋ ŋalau sac si ŋadau. Iŋ kêŋ kisa Anötö, ma bu êŋgili lau bu sêkôm mêtê sac.

Sêsam Sadaŋ ndê ŋaê ŋatô bu ‘Belsebal,’ ‘Belial,’ ma ‘nom dindec ŋadau’ (Jon 12:31; 14:30; ma Epe 2:2). Yêc Yom Inglis sêsam iŋ bu ‘Devil.’

SADIUSI (Sadducee)

Lau Israel-nga toŋ daŋ naŋ sêmbo têŋ Yisu ndê têm. Ŋaê dau kêkuc dabuŋsiga têm ŋamata-nga-nga daŋ ndê ŋaê ‘Sadok’ (1 Kr 16:39). Lau Sadiusi daêsam ŋac lau dabuŋsiga, ma ŋatô ŋac lau tiwaê. Ŋac sêndôhôn ti sêkac lau hoŋ bu sêŋkuc yomsu amanlu naŋ Anötö kêŋ têŋ Moses, ma yomsu naŋ Moses dau to sip iŋ ndê buku. Ŋac lau kain tigen gitôm lau †Palêsai, tigen lau Sadiusi ma lau

Palêsai sêsenj dau pi yom njatô. Lau Palêsai sêkênj whinj bu lau nanj sêmbac ndu su, nanj oc sêtisa têtj bêc nambu-nga, magoc Sadiusi sêkênj whinj inj dinañ dom. Ma sêkênj whinj bu añela ti ñalau danj sêmbô dom (Apo 23:8).

SAINAI

Lôc danj ñaê. Yomsu amanju nanj Anötö kêtj têtj inj ndê lau Israel-nga, nanj kêtj têtj Moses yêc Lôc Sainai.

SAMARIA

Gamenj danj ñaê. Gamenj dau yêc gamenj Galili ma Judia-nga ñasawa, ma yêc Bu Jordan ñadali têtj gamenj ac sip-nga.

Lau Samaria-nga sêsa akêtj apai Israel-nga, magoc ñac sem lauwhê apa, ma tu dinañ-nga lau Israel-nga sêlic ñac gitôm lau Israel-nga ñandô dom. Sêlic ñac gitôm lau ñambwa me lau apa.

SANEDRIN (Sanhedrin)

Lau bata nanj sem gôlinj lau Israel-nga, nanj sêsam ñac si toñ bu ‘Sanedrin’ (yêc Yom Inglis sêsam toñ dinañ bu ‘Council’). Lau dabunjsiga ti lau bata ma kêdôhônwaga yomsu-nga gitôm 71 sêmbô toñ dau ñalôm. Lau Rom-nga sêkênj ñasawa têtj ñac bu sênem gôlinj ti sêmatôc lau Israel-nga si gêtj njatô, magoc ñac sêtôm dom bu sêkic ñamalac danj ndê yom bu sêndic inj ndu. Tu dinañ-nga dec sêkênj Yisu sip lau Rom-nga amba (Jon 18:31-32).

SAYON (Zion)

Sêkwê malac Jerusalem kalhac lôc njatô ñahô, ma lôc dau ñadañ sêsam bu ‘Lôc Sayon.’ Inj gamenj nanj lau Israel-nga si lôm dabunj kalhac têtj Yisu ndê têtj. Têtj njatô ñaê ‘Sayon’ hêganônj malac Jerusalem ma têtj njatô ñaê dau hêganônj lau

Jerusalem-nga (Mat 21:5; Rom 9:33; 11:26; ma 1 Pit 2:6).

SELOT (Zealot)

Një 'Selot' njahu 'lau nañ sêyêm dau su tu sêkôm gêñ-nga.' Lau Israel-nga si toñ danj sêsam bu 'Lau Selot' - ñac lau nañ sêtec bu lau Rom-nga sênem gôliñ gameñ Israel-nga, ma sêtec bu sênemlhi takis têtj kiñ Rom-nga. Têm njatô lau Selot sêli dau sa, ma sic siñ têtj lau Rom-nga. Ngac Galili-nga Judas (Apo 5:37) iñ lau Selot si ngac bata danj.

Yisu ndê †ngacsêñom danj një Saimon sêsam bu 'Ngac Selot' (Mat 10:4; Mak 3:18; Luk 6:15; ma Apo 1:13). Lau njatô gauc gêm bu muñ-nga iñ mbo Lau Selot si toñ, ma njatô gauc gêm bu iñ ngac nañ yêm dau su tu kôm ndê gwelenj, ma tu dinan-nga dec lau sêsam iñ bu 'Ngac Selot.'

SÊÑOMI (Disciples) - Alic Ngacsêñom.

SISA (Caesar)

Një Sisa dau hêganônj kiñ atu nañ gêm gôliñ gameñ †Rom-nga hoñ.

SKRAIB (Scribe)

Yom njalhô 'skraib' meñ akêñ Yom Inglis 'scribe,' nañ danem kwi bu 'ñamalac to yom-nga.' Bapia hoñ nañ Pol to, nañ iñ kôc ñamalac danj (scribe) bu nem iñ sa tu to ndê yom-nga, ma iñ dau to yom apê tu bu ndic bata bapia tigen-tigen-nga (Rom 16:22; 1 Kor 16:21; ma Gal 6:11). Esra iñ skraib ñamata-nga danj (Esra 7:6-10).

LAU SKRAIB (Scribes / Teachers of the Law)

Lau Skraib ñac lau Israel-nga si toñ danj nañ lau ti gauc tu sêsam ma sêto yom-nga. Ñac si gwelenj atu nañ bu sêwhê Moses ndê yomsu sa ti sêndôhônj têtj lau. Lau Skraib daêsam sêmbo lau

Palêsai ti lau Sadiusi si toņ. Têm njatô dasam ñac bu **lau nanj sêndôhôn yomsu** me **kêdôhônwaga yomsu-ñga**.

SOLPA (Sulphur)

Têm njatô sêsam solpa bu ‘hoc ti ya’ (Yom Inglis: brimstone). Inj gêñ yanjan nanj ñamalic ñanğa. Yêc Revelesen Jon to yom daêsam pi solpa nanj hêganôn ñawapac ti ñandê nanj oc tap lau sac sa (Rev 9:17-18; 14:10) ma sê atu ya-ñga nanj lau sac oc sêsip têtñ ndoc sêtap matôc sa têtñ bêc ñambu-ñga (Rev 19:20; 20:10; ma 21:8).

YISU (Jesus)

Yêc Yom Hibru sêsam ñaê dec bu ‘Josua’ ma ñaê dau ñahu bu ‘Anötö gêm lau si’ (Mat 1:21). Ñaê njatô nanj hêganôn Yisu, nanj bocdec: ‘Yisu Kilisi,’ ‘Anötö Atu,’ ‘Ñamalac ndê Atu,’ ma ‘Dawid ndê Atu.’

Anötö ndê Yom Lêñsêñ Wakuc
The New Testament in the Bukawa language of Papua
New Guinea

Nupela Testamen long tokples Bukawa long Niugini

copyright © 2000 Lutheran Bible Translators Australia

Language: Bukawa

Translation by: Lutheran Bible Translators Australia

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-01-13

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020

545e5ca3-1e95-59e4-8380-93951e023cf7